

Warszawa, 01-09-2023 r.

RZECZNIK PRAW OBYWATELSKICH

Marcin Wiącek

XI.602.1.2023.DB

Pan

Maciej Świrski

**Przewodniczący Krajowej Rady
Radiofonii i Telewizji**

ePUAP

Szanowny Panie Przewodniczący!

Jako Rzecznik Praw Obywatelskich, wykonujący również zadania organu monitorującego wdrażanie postanowień Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych¹, w związku ze zbliżającymi się wyborami parlamentarnymi zwracam się do Pana Przewodniczącego z uprzejmą prośbą o podjęcie działań mających na celu zwiększenie dostępności informacji przekazywanych w mediach - zwłaszcza dla wyborców z niepełnosprawnością słuchu.

Ratyfikacja przez Polskę Konwencji o prawach osób z niepełnosprawnościami potwierdziła prawo tych osób do pełnego i równego korzystania ze wszystkich praw człowieka i podstawowych wolności oraz poszanowania ich przyrodzonej godności. Zgodnie z jej zapisami, osoby z niepełnosprawnościami powinny mieć zapewniony dostęp do środków komunikacji, w tym technologii i systemów informacyjno-komunikacyjnych, powszechnie dostępnych lub powszechnie zapewnianych, zarówno

¹ Konwencja o prawach osób niepełnosprawnych, sporządzona w Nowym Jorku dnia 13 grudnia 2006 r. (Dz.U. z 2012 r. poz. 1169 ze zm.); dalej „Konwencja o prawach osób z niepełnosprawnościami” lub „Konwencja”.

na obszarach miejskich, jak i wiejskich, na zasadzie równości z innymi osobami. Środki podejmowane w tym celu powinny objąć rozpoznanie i eliminację przeszkód i barier w zakresie dostępności informacji, komunikacji i innych usług, w tym usług elektronicznych, co zostało wprost wskazane w artykule 9 ust. 1 lit. b Konwencji. Państwa-strony mają również obowiązek podjąć niezbędne środki, aby zapewnić osobom z niepełnosprawnościami możliwość poszukiwania i pozyskiwania informacji na zasadzie równości z innymi osobami, m.in. poprzez dostarczanie osobom z niepełnosprawnościami informacji przeznaczonych dla ogółu społeczeństwa, w dostępnych dla nich formach i technologiach, odpowiednio do różnych rodzajów niepełnosprawności, na czas i bez dodatkowych kosztów.

Ponadto, zgodnie z art. 29 Konwencji, władze publiczne zobowiązały się do zagwarantowania osobom z niepełnosprawnością praw politycznych i możliwości korzystania z nich na zasadzie równości z innymi osobami, m.in. poprzez zapewnienie, że będą mogły efektywnie i w pełni uczestniczyć w życiu politycznym i publicznym, bezpośrednio lub za pośrednictwem swobodnie wybranych przedstawicieli, włączając w to prawo i możliwość korzystania z czynnego i biernego prawa wyborczego. Cel ten ma być zrealizowany m.in. poprzez zapewnienie, że tryb głosowania oraz stosowane w związku z nim urządzenia i materiały będą odpowiednie, dostępne i łatwe do zrozumienia i zastosowania.

Wagę uczestnictwa osób z niepełnosprawności w podejmowaniu decyzji dotyczących społeczności podkreślił również Komitet ONZ ds. Praw Osób z Niepełnosprawnościami, który w Komentarzu ogólnym Nr 5 na temat niezależnego życia i włączenia społecznego wskazał, że osoby z niepełnosprawnościami powinny korzystać z prawa do udziału w życiu politycznym i publicznym osobiście lub poprzez swoje organizacje, a właściwe wsparcie może być bardzo pomocne dla osób z niepełnosprawnościami w zakresie egzekwowania m.in. ich prawa wyborczego².

Dostępność wyborów dla osób z niepełnosprawnościami jest od wielu lat przedmiotem działań Rzecznika Praw Obywatelskich. Pomimo podejmowanych wysiłków problem pozostaje aktualny. W związku ze zbliżającymi się wyborami do

² Komentarz ogólny numer 5 Komitetu Praw Osób Niepełnosprawnych do Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych, dostępny pod adresem: <https://www.ohchr.org/en/documents/general-comments-and-recommendations/general-comment-no5-article-19-right-live> [dostęp: 29 sierpnia 2023 r.].

Sejmu i Senatu konieczne wydaje się zastosowanie rozwiązań, które umożliwią przekazywanie informacji dotyczących osób kandydujących na posłów i senatorów, ich poglądów i prezentowanych programów w sposób możliwie najbardziej dostępny. Jak wynika z wniosków kierowanych do Rzecznika Praw Obywatelskich, informacje prezentowane w mediach niejednokrotnie pozostawały niedostępne dla osób ze szczególnymi potrzebami, co rzutuje na ograniczone możliwości podjęcia przez nie świadomej decyzji, na którą z osób kandydujących zagłosować. Szczególnym wyzwaniem jest zapewnienie dostępności tych informacji osobom Głuchym.

I. Tłumaczenie na Polski Język Migowy audycji wyborczych tworzonych przez komitety wyborcze oraz debat kandydatów

Głusi wskazują, że jedną z podstawowych trudności, jakie napotykają w okresie przedwyborczym jest brak tłumaczenia na język migowy materiałów wyborczych tworzonych przez komitety wyborcze. Z korespondencji udostępnionej Rzecznikowi Praw Obywatelskich przez Stowarzyszenie Polski Instytut Praw Głuchych wynika, że tłumaczenie przez nadawcę m.in. spotów wyborczych na język migowy jest uznawane przez szereg podmiotów administracji publicznej za zbyt daleko idącą ingerencję w ich treść ze względu na możliwość przedstawienia danego materiału w sposób niezgodny z zamysłem autorów. W konsekwencji w większości nie są one opatrywane tą formą udogodnienia. Rozumiejąc dbałość o rzetelność, bezstronność i równe szanse wszystkich kandydatów, pożądanym rozwiązaniem byłoby opatrywanie audycji tłumaczeniem na język migowy już na etapie ich tworzenia.

Należy w tym miejscu wskazać, że zgodnie z art. 117 § 6 pkt 4 ustawy z 5 stycznia 2011 r. - Kodeks wyborczy (Dz.U. z 2022 r. poz. 1277, t.j.; dalej: „Kodeks wyborczy”) Krajowa Rada Radiofonii i Telewizji określa w drodze rozporządzenia m.in. sposób przygotowania i emisji audycji wyborczych, który uwzględniać ma również powszechną dostępność audycji wyborczych. Na tej podstawie KRRiT posiada kompetencje, by oddziaływać na autorów audycji wyborczych w celu zachęcenia ich do uwzględnienia potrzeb wyborców z niepełnosprawnością słuchu przy tworzeniu materiałów publikowanych później w mediach.

Kolejną istotną kwestią są tłumaczenia na polski język migowy debat prowadzonych między reprezentującymi komitety wyborcze. Niejednokrotnie bowiem jest to jedyne źródło wiedzy, z którego Głusi wyborcy mogą czerpać informacje na

temat osób kandydujących i ich programów (materiały tekstowe dla tej grupy wyborców są często niedostępne, gdyż część osób Głuchych nie zna języka polskiego). Jak wynika z doświadczeń m.in. wyborów prezydenckich, które odbyły się w 2020 r. - w dalszym ciągu część z nich pozostaje niedostępna ze względu na całkowity brak tłumaczenia na polski język migowy lub ze względu na jego niewłaściwą jakość.

Zgodnie z art. 120 § 1 Kodeksu wyborczego Telewizja Polska Spółka Akcyjna ma obowiązek przeprowadzenia debat pomiędzy przedstawicielami komitetów wyborczych w wyborach do Sejmu, które zarejestrowały swoje listy kandydatów we wszystkich okręgach wyborczych. Natomiast również w tym przypadku Krajowa Rada Radiofonii i Telewizji jest uprawniona do wydania rozporządzenia, w którym wskazuje m.in. zasady i tryb przeprowadzenia tych debat³. Za pomocą tego narzędzia KRRiT może oddziaływać m.in. na nadawcę publicznego, by uwzględnił potrzebę dotarcia również do adresatów ze szczególnymi potrzebami i zapewnił usługę tłumacza języka migowego. Jednocześnie, w trakcie debaty „Wybory dostępne dla wszystkich(?)” zorganizowanej przez Rzecznika Praw Obywatelskich 29 marca 2023 r.⁴ postulowano, by oprócz opatrywania transmisji tłumaczeniem, w razie możliwości zapewniać obecność tłumacza na takim wydarzeniu. Rozwiązaniem rekomendowanym przez środowisko osób z niepełnosprawnościami jest także zachęcanie komitetów wyborczych, by każdy z uczestników udawał się na debatę wraz z osobistym tłumaczem – dzięki temu podczas dynamicznej dyskusji możliwe będzie zrozumienie, od kogo pochodzi dana wypowiedź.

II. Konieczność zapewnienia dbałości o jakość tłumaczeń – problem „fikcyjnej dostępności”

Chciałbym zwrócić uwagę Pana Przewodniczącego na zjawisko tzw. fikcyjnej dostępności. Mamy z nią do czynienia w sytuacji, w której osobom z niepełnosprawnościami udostępniane są udogodnienia, jednak ich forma skutkuje tym, że poziom dostępności w praktyce wcale się nie zwiększa. Innymi słowy – tłumaczenie na język migowy będzie spełniać swój podstawowy cel, jakim jest dotarcie

³ Art. 120 § 2 Kodeksu wyborczego.

⁴ Zapis całości debaty dostępny pod adresem: <https://www.youtube.com/watch?v=yok43AUscug&t=15261s> [dostęp: 14 sierpnia 2023 r.].

ze zrozumiałą informacją do osoby Głuchej, wyłącznie jeśli będzie przeprowadzone we właściwy sposób.

Postać tłumacza kadrowana od pasa w górę nie powinna być mniejsza niż $\frac{1}{8}$ wielkości ekranu⁵. Jeśli postać tłumacza jest mniejsza, odbiór treści jest utrudniony, a dla osób starszych i słabowidzących praktycznie niemożliwy. Należy również zwrócić uwagę, by wizerunek tłumacza nie był zakrywany przez tzw. paski informacyjne. Apeluję również o wprowadzenie tłumaczeń zgodnie ze światowymi standardami, tj. w formie zespołowej pracy tłumaczy, w której każdy z nich dokonuje translacji nie dłużej niż przez 15-20 minut spotkania – należy przy tym pamiętać, że wraz z upływem czasu jakość tłumaczenia spada ze względu na wzrastające zmęczenie osoby tłumaczącej. Domyślnym językiem tłumaczenia powinien być Polski Język Migowy (PJM). Warto podkreślić, że Instytut Lingwistyki Stosowanej Uniwersytetu Warszawskiego, na podstawie badań z 2019 r. przygotował publikację pt. „Wytyczne na czas kryzysu w sprawie sposobu realizacji i jakości tłumaczeń na język migowy w utworach audiowizualnych”⁶, która w syntetyczny sposób przedstawia charakterystykę wysokiej jakości tłumaczenia na język migowy. Wśród sformułowanych zaleceń wskazano, że podczas konferencji prasowych i wydarzeń na żywo, tłumacz języka migowego powinien stać obok przemawiającego. Nadawcy wykorzystujący transmisję lub nagranie nie powinni usuwać tłumacza języka migowego. Zalecenie to może być również wykorzystane przy planowaniu debat pomiędzy kandydatami.

Nie bez znaczenia dla jakości tłumaczeń jest również poziom znajomości języka migowego reprezentowany przez tłumacza. Należy bowiem wskazać, że obecny system rejestracji tłumaczy, polegający na wpisie do rejestrów prowadzonych przez

⁵ Kwestia ta była poruszona już m.in. w wystąpieniu Rzecznika Praw Obywatelskich do przewodniczącego KRRiT z 10 lutego 2021 r.; dostęp pod adresem: <https://bip.brpo.gov.pl/sites/default/files/Przewodnicz%C4%85cy%20KRRiT%20-%20stanowisko%20dot.%20t%C5%82umaczenia%20na%20PJM%2C%2010.02.2021.pdf> [dostęp: 9 sierpnia 2023 r.].

⁶ Dostęp pod adresem: <http://avt.ils.uw.edu.pl/files/2020/03/Dost%C4%99pno%C5%9B%C4%87-pjm-wytyczne-na-czas-kryzysu.pdf> [dostęp: 9 sierpnia 2023 r.].

województw⁷, w żaden sposób nie weryfikuje poziomu znajomości deklarowanego języka, ani nie wskazuje zakresu specjalizacji (np. w zakresie prawa, psychologii, zdrowia). Jedynym aktem, który reguluje kwestie standardów tłumaczeń na język migowy jest stanowisko Krajowej Rady Radiofonii i Telewizji z dnia 30 marca 2021 r. w sprawie jakości i sposobu realizacji tłumaczenia na język migowy w utworach audiowizualnych⁸. Doceniając w pełni istotny walor edukacyjny dokumentu, nie można jednak pominąć, że nie ma on charakteru wiążącego. Co więcej – w przeciwieństwie do rozporządzeń wydawanych przez Krajową Radę Radiofonii i Telewizji – nie posiada rangi aktu powszechnie obowiązującego, co znacząco zmniejsza jego rangę.

Od 1 listopada 2021 r. do zadań Krajowej Rady Radiofonii i Telewizji należy prowadzenie punktu kontaktowego w celu dostarczania informacji i odbierania skarg w kwestiach związanych z dostępnością usług medialnych dla osób z niepełnosprawnościami wzroku oraz osób z niepełnosprawnościami słuchu. W mojej ocenie, wskazany punkt może stać się narzędziem do monitorowania jakości zapewnianych udogodnień i kierunku potrzebnych zmian, również w kontekście wyspecjalizowania tłumaczy polskiego języka migowego.

III. Konieczność stosowania napisów obok tłumaczenia na język migowy

W dyskusji nad jak najszerszą dostępnością informacji dotyczących wyborów dla osób Głuchych nie sposób pominąć kwestii konieczności uwzględnienia zróżnicowania tej grupy. Wśród słabosłyszących i Głuchych są bowiem zarówno osoby, które posługują się językiem migowym (głównie Polskim Językiem Migowym), ale również takie, które zupełnie go nie znają. Jednocześnie dla niektórych osób z niepełnosprawnością słuchu język polski jest w pewnym stopniu znany, ale istnieje również spora grupa, dla której jest to język zupełnie obcy. Nie każdy Głuchy porozumiewa się w pisanim języku polskim, jak i nie każdy zna Polski Język Migowy. W

⁷ Art. 15 ust. 2 ustawy z 19 sierpnia 2011 r. o języku migowym (Dz.U. z 2023 r. poz. 20, t.j.).

⁸ Stanowisko KRRiT z dnia 30 marca 2021 r. w sprawie jakości i sposobu realizacji tłumaczenia na język migowy w utworach audiowizualnych, dostępne pod adresem: <https://www.gov.pl/web/krrit/stanowisko-krrit-z-dnia-30-marca-2021-r-w-sprawie-jakosci-i-sposobu-realizacji-tlumaczenia-na-jezyk-migowy-w-utworach-audiowizualnych> [dostęp: 9 sierpnia 2023 r.]

związku z powyższym, tłumaczenie na język migowy oraz napisy stanowią rozwiązania kierowane do dwóch różnych grup adresatów i nie można stosować ich zamiennie. Krajowa Rada Radiofonii i Telewizji zaadresowała tę kwestię w swoim stanowisku z dnia 30 marca 2021 r. w sprawie jakości i sposobu realizacji tłumaczenia na język migowy w utworach audiowizualnych, gdzie podkreślono, że: „napisy dla niesłyszących nie stanowią zatem alternatywnego rozwiązania wobec tłumaczenia na język migowy”⁹. Niemniej, w rozporządzeniu Krajowej Rady Radiofonii i Telewizji z dnia 13 kwietnia 2022 r. w sprawie udogodnień dla osób z niepełnosprawnościami w programach telewizyjnych (Dz.U. z 2022 r. poz. 982) zastosowano spójnik „lub” pozwalający stosować wyłącznie jedno z wyżej wskazanych udogodnień. W związku z tym pod rozwagę poddaję kwestię ponownego pochylenia się nad treścią zapisów rozporządzenia bądź uregulowania zasad dotyczących materiałów związanych z wyborami, jako treści szczególnie istotnych dla społeczeństwa. Zapewnienie dostępności audycji wyborczych i debat przedstawicieli komitetów wyborczych i kandydatów dla osób głuchych i słabosłyszących, w tym zadbanie o ich tłumaczenie na język migowy o odpowiedniej jakości wraz z opatrzeniem wyżej wskazanych materiałów napisami w czasie rzeczywistym z pewnością wpisuje się w realizację interesu publicznego, prawa do pozyskiwania informacji na zasadzie równości z innymi osobami oraz realizacji czynnego prawa wyborczego wyborców z niepełnosprawnościami.

Mając na uwadze powyższe, działając na podstawie art. 16 ust. 1 w zw. z art. 17b pkt 1 ustawy z dnia 15 lipca 1987 r. o Rzeczniku Praw Obywatelskich (Dz.U. z 2023 r. poz.1058, t.j.), zwracam się do Pana Przewodniczącego z uprzejmą prośbą o analizę przedstawionych wyżej kwestii, ustosunkowanie się do nich oraz poinformowanie mnie o działaniach, które zmierzać będą do zapewnienia jak najszerszej dostępności informacyjno-komunikacyjnej dla wyborców z niepełnosprawnością słuchu.

Z poważaniem

⁹ Stanowisko KRRiT z dnia 30 marca 2021 r. w sprawie jakości i sposobu realizacji tłumaczenia na język migowy w utworach audiowizualnych, dostępne pod adresem: <https://www.gov.pl/web/krrit/stanowisko-krrit-z-dnia-30-marca-2021-r-w-sprawie-jakosci-i-sposobu-realizacji-tlumaczenia-na-jezyk-migowy-w-utworach-audiowizualnych> [dostęp: 9 sierpnia 2023 r.]

Marcin Wiącek

Rzecznik Praw Obywatelskich

/-podpisano elektronicznie/

Do wiadomości:

Pan Paweł Wdówik

Pełnomocnik Rządu do spraw Osób Niepełnosprawnych

ePUAP